

the customer (buyer) is transferred control over the product (service, work) that is provided for in this contract. Control refers to the company's ability to use, manage and receive benefits, as well as the transfer of risks to goods (works, services).

The use of international standards in the formation of financial results in construction enterprises serves to provide them with transparent, accurate and more complete and perfect information to external users. Of course, along with the implementation of international standards, construction companies will be encouraged to increase their assets and sign various international agreements.

List of literature:

1. *O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standartlari to'plami. T.: "NORMA", 2011. 360-bet.*
2. *O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 15-son, 142-modda.*
3. *McDonald, B., & Smithers, M. (1998). Implementing a waste management plan during the construction phase of a project: a case study. Construction Management & Economics, 16(1), 71-78.*
4. *American Institute of Architects (AIA) Sustainability Discussion Group. (2008). Quantifying sustainability: A study of three sustainable building rating systems and the AIA position statement. Available at: https://www.iccsafe.org/gr/Documents/GreenToolkit/Quantifying_Sustainability-AIA.pdf [Accessed on 20 September 2016].*
5. *Oko John, A., & Emmanuel Itodo, D. (2013). Professionals' views of material wastage on construction sites and cost overruns. Organization, technology & management in construction: an international journal, 5(1), 747-757.*
6. *Ugli, X. S. Y. (2022, May). Evaluation of the effectiveness of agrotourism development directions in the Republic of Uzbekistan. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 268-272).*

MOLIYA TIZIMIDAGI YANGI YONDASHUVLAR

Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li

*PhD, "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy-tadqiqot markazi sektor mudiri,
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi katta o'qituvchisi*

Rivojlanib borayotgan moliya tizimi ko'plab inqirozlarga duch kelgan. Har bir inqiroz o'z o'rnida ko'plab xulosalar shakllantirish va xatolardan saboq chiqarish kabi tajbirani ortirishga xizmat qilgan. Jahon moliya tarixida hozircha oxirgi yirik moliyaviy inqiroz sifatida e'tirof etilayotgan 2008-yilda boshlangan jahon moliyaviy inqirozi mavjud moliya arxitekturasida ko'plab xavfli va og'riqli nuqtalar borligini ko'rsatib berdi. Ushbu inqiroz moliyaviy hamjamiyat va tartibga soluvchilarni moliya tizimining mustahkamligini oshirish zarurati uchun jiddiy signal bo'ldi. Zaifliklarni yumshatish va xavf darajasini kamaytirishga

xizmat qiluvchi tizim haqida o'ylashga undadi. Moliya tizimining og'riqli nuqtalari sifatida quyidagilarni alohida keltirib o'tish mumkin:

- moliya institutlarining kuchli ingertatsiyalashish sharoitida salbiy moliyaviy oqibatlarning zanjir uslubida tezda tarqashi. Taraqqiyotni qo'llab-quvvatlashda integratsion jarayonlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo mazkur holatda moliyaviy "infeksiya"ning katta tezlikda yuqishidan "immunitet" shakllanmaganligi ko'rinib qoldi;

- "bankrotlik uchun juda katta" deb tasniflanuvchi institutlarning muammosi. Davlat rivoji uchun katta hissa qo'shishi kutilayotgan moliyaviy muassasalarning inqirozga yaqinlashib qolishi orqali imtiyozlar tizimini izdan chiqarib yuborishi mumkin. Strategik jihat muhim bo'lgan bu institutlarni davlat tomonidan imtiyozlar asosida moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi ikki tomonlama xavf yuzaga keltiradi. Bu birinchidan davlat tushumlarining kamayishi va ikkinchidan kichikrok korxonalariga berilishi kerak bo'lgan imtiyozlarning "bankrotlik uchun juda katta" korxonalariga yo'naltirilishi.

- "pufak" derivativlar inqirozning kelib chiqishi va keng tarqalishiga asosiy omil sifatida qaradi. Hech qanday aktiv bilan qoplanmagan hosilaviy qimmatli qog'ozlarga kata hajmdagi investitsiyalarning yo'naltirilishi natijasida real iqtisodiyot ba barqarorlik uchun pul oqimining kamayishiga ta'sir ko'rsatadi.

- yuqori riskli qarzlarga asoslangan qimmatli qog'ozlar. Jahon moliyaviy inqirozning ikkinchi "xalqasi" va yuzaga kelishining bosh omili hisoblanuvchi bu turdagi qimmatli qog'ozlardan daromad olish uchun CDO shaklidagi obligatsiyalar emissiya qilingan. SHuningdek ularning sug'urtalanishi va o'z darajasidan asossiz yuqori reyting bilan baholanishi inqirozning kattalashishiga ta'sir etgan.

Iqtisodiy o'ziga xoslik va moliyaviy innovatsiyalar bilan ajralib turadigan islom moliyasi tushunchasi axloqiy qadriyatlar va global ahamiyatga ega bo'lgan tizim sifatida rivojlandi. Shariat tamoyillariga asoslangan islom moliyasi moliyaviy faoliyatni axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy adolat va barqarorlik bilan bog'laydigan muqobil asosni taqdim etadi. Musulmonlar ko'p istiqomat qiladigan davlatlar zaruriy moliyaviy tashabbus sifatida boshlangan bu jarayon madaniy, diniy va geografik chegaralarni kesib o'tuvchi dinamik va ko'p qirrali global industriyaga aylandi.

Islom moliyasining asosi shariat qonunlariga tayanish, xulq-atvor, adolat va ijtimoiy mas'uliyatga rioya qilish kabi yondashuvlardan iborat. Ushbu axloqiy qadriyatlar ribo, g'arar va maysir kabi amaliyotlardan voz kechishga qaratilgan. Bunda kelishuv va shartnomalar o'zida moddiy aktivlar bilan ta'minlanishi, tenglik va adolat tamoyillari mavjud bo'lgan moliyaviy faoliyatni talab etadi. Islom moliyasi tamoyillari uni an'anaviy moliyadan ajratibgina qolmay, uning iqtisodiy muvozanatni ta'minlash va jamiyat farovonligini oshirishga yo'naltirilgan maqsadlarini ham ko'zda tutadi.

Islom moliyasi – islom tamoyil va qoidalariga to'liq mos keluvchi moliyaviy instrumentlarni va qonuniyatlar o'z ichiga olgan tizim. Islom moliyasiga nisbatan XXI asrda qiziqish sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Ilmiy izlanishlar olib borish va

tahliliy materiallar tayyorlash borasidagi ilmiy faoliyat keng miqyosda amalga oshirilmoqda.

Konsalting va audit xizmatlarini ko'rsatuvchi xalqaro yirik tarmoq kompaniyasi hisoblangan "Deloyt" (Deloitte Touche Tohmatsu Limited) ta'rifiga ko'ra islom moliya tizimi o'ziga xos aralash iqtisodiy tizim bo'lib, unda moliyaviy tranzaksiyalar adolat, foyda va zararga sheriklik hamda haqiqiy transaksiyalarga² asoslangan axloqiy me'yorlar va islom huquqi (shariat)ga mutanosib ravishda amalga oshiriladi [7].

Islom kapital bozori islom moliyasining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra islom moliyasining fundamental asosi uning barcha tarkibiy qismlariga birdek taalluqli hisoblanadi. Islom kapital bozorining fundamental va konseptual jihatdan bosh va yagona asosi shariat hisoblanadi. Tizimdagi qolgan barcha munosabatlar shariat ko'rsatmalaridan kelib chiqqan holda tartibga solinib boriladi.

Shariat tamoyillariga asoslangan moliya konsepsiyasi egalik huquqi, ijtimoiy va iqtisodiy adolat, daromadlarning taqsimlanishi va boshqaruvga taalluqli islomning asosiy tamoyillari asosida qurilgan.

Islom moliyasi bo'yicha ko'plab mutaxassislar pul va kapital o'rtasida farq mavjud deb hisoblaydilar: pul mohiyati bo'yicha ehtimoliy kapital sifatida yondashiladi. Islom moliyasida pul kapitalga o'zgarishi uchun sarmoyadorning munosabatlar jarayonida faol ishtiroki talab qilinadi, an'anaviy moliyada bo'lganidek foiz keltirib turadigan pullik munosabatlar talqini yangi qiyofani egallaydi. Bunda pul albatta investitsiya sifatida yo'naltirilib iqtisodiy jarayonda faol ishtirok etishi va kapitalga aylanishi talab etiladi.

So'nggi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozdan keyin moliya tizimidagi og'riqli nuqtalarni yechimi uchun tavsiya etilayotgan ilg'or yondashuvlar asosidagi alternativ moliya tizimlaridan yana biri sifatida xulq-atvor moliyasi namoyon bo'ladi.

Xulq-atvor moliyasining muhim jihatlaridan biri sifatida investorning xatti-harakatlari nazariyasiga nisbatan haqiqiy investor va bozor xatti-harakatlarini tushunish hamda tushuntirishga oid jarayonlar nazarda tutiladi. Shu bilan birga bu kabi g'oya investorlar va bozorlar o'zini qanday tutishi kerakligi haqidagi taxminlarga asoslangan an'anaviy (yoki standart) moliyadan farq qiladi. Asosan, xulq-atvorni moliyalashtirish insonlarning individual va jamoaviy qarorlarni qanday qabul qilishini ko'rsatishdan iborat hisoblanadi. Investorlar va bozorlarning o'zini qanday tutishini tushunish orqali iqtisodiy natijalarni yaxshilash uchun ushbu xatti-harakatlarni o'zgartirish yoki ushbu jarayonlarga moslashish mumkin bo'ladi. Bu esa xulq-atvor moliyasi naqadar ahamiyatligini o'zida mujassam etibgina qolmay, ko'pgina hollarda, xulq-atvor moliyasini bilish va integratsiyalashuv jarayonlarining jadallashuvi insonlar uchun yuqori natijalarga olib kelishi mumkin bo'ladi.

² Muallif izohi: amalga oshgan yoki amalga oshishi aniq bo'lgan

Xulq-atvor moliyasi muqobil moliyaviy tizimlar uchun qimmatli istiqbolni taqdim etadi, bu bizning investorlarning xatti-harakatlari, bozor dinamikasi va risklarni boshqarish haqidagi tushunchamizni oshiradi. Xulq-atvor moliyasi haqidagi tushunchalarni o'z ichiga olgan holda, ushbu tizimlardagi manfaatdor tomonlar yanada mustahkamroq va foydalanuvchiga yo'naltirilgan moliyaviy echimlarni yaratishi mumkin, bu esa ko'proq moliyaviy inklyuziya va barqarorlikni ta'minlaydi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozdan song, moliyaviy dunyo an'anaviy moliya tizimidagi bir qator zaifliklar va noaniqliklarga duch keldi. Bu mavjud moliyaviy paradigmalarni chuqur qayta baholash zaruratini yuzaga keltirdi. Natijada aniqlangan og'riqli nuqtalarini yumshata oladigan muqobil sxemalar o'rganildi. Bunday ikkita yondashuv, islom moliyasi va xulq-atvor moliyasi, bu muammolarni turli xil, ammo bir-birini to'ldiruvchi usullar bilan hal qilish imkoniyatiga ega bo'lgan qiziqarli yo'nalishlarga aylandi.

Islom huquqshunosligidan (shariat) olingan tamoyillarga asoslangan islom moliyasi axloqiy xatti-harakatlar, xatarlarni taqsimlash va ta'qiqlangan foizlardan qochish (ribo) asosida ishlaydi. Ushbu yondashuv haddan tashqari xavf va spekulativ xatti-harakatlarning oldini olishga qaratilgan axloqiy va barqaror moliyaviy amaliyotni talab qilish bilan mos keladi. Real aktivlarni ta'minlash, xatarlarni taqsimlash va boylikni adolatli taqsimlashga katta e'tibor qaratgan holda, moliya tizimida barqarorlikni ta'minlash uchun samarali yo'lni taklif etadi.

Shu bilan birga, xulq-atvor moliyasi moliya tizimidagi muammolarga boshqa shakldagi qo'shimcha yechim olib keladi. U odamlarning moliyaviy qarorlari va bozor dinamikasiga ta'sir qiluvchi psixologik omillarni o'rganadi. Odamlarning xulq-atvori ko'pincha an'anaviy moliyaviy nazariyaning oqilona taxminlaridan chetga chiqishini tan olgan holda, xulq-atvor moliyasi bozor anomalialari, olamon xatti-harakatlar va kognitiv tarafkashlik kabi hodisalar haqida tushuncha beradi. Shuningdek xulq-atvor moliyasi insonlar moliyaviy qaror qabul qilishda shaxsiy qarashlari ayniqsa e'tiqodiy yondashuvlariga asoslanishini e'tiborga oladi. Ushbu g'oyalarni moliyaviy tizimga integratsiya qilish risklarni yanada aniqroq tushunishga olib kelishi mumkin. Shu bilan tizimli inqirozlar ehtimolini kamaytiradi.

Islom moliyasi va xulq-atvor moliyasining yaqinlashuvi inqirozdan keyingi og'riqli nuqtalarini hal qilishning yangi istiqbolini taklif etadi. Ushbu ikki omilni birlashtirib, moliyaviy tizimlar yanada mustahkam axloqiy asosga ega bo'lishi va inson xatti-harakatlarini chuqurroq tushunishi mumkin.

Ushbu muqobil moliyaviy tizimlarning global moliyaviy arxitekturasini o'zgartirish imkoniyatlarini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Mazkur yondashuvlar rivojlanishda davom etar ekan, ularning asosiy moliyaviy amaliyotlarga qo'shilishi foydalanilmayotgan moliyaviy resurslarni iqtisodiyotga samarali yo'naltirish, xatarlarni boshqarish tizimlarini mustahkamlash va global miqyosda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Chapra, M. U. (2009). *The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance Help Minimise the Severity and Frequency of Such a Crisis in Future*. *ICR Journal*, 1(2), 226–245. <https://doi.org/10.52282/icr.v1i2.745>
2. Grira, J., & Labidi, C. (2021). *Banks, Funds, and risks in islamic finance: Literature & future research avenues*. *Finance Research Letters*, 41, 101815. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101815>
3. Barberis, N., & Thaler, R. (2003). *A survey of behavioral finance*. *Handbook of the Economics of Finance*, 1, 1053-1128.
4. Hirshleifer, D. (2015). *Behavioral finance*. *Annual Review of Financial Economics*, 7, 133-159.
5. Ritter, J. R. (2003). *Behavioral finance*. *Pacific-Basin finance journal*, 11(4), 429-437.
6. Statman, M. (2008). *What is behavioral finance*. *Handbook of finance*, 2(9), 79-84.
7. <https://www2.deloitte.com/lu/en/pages/islamic-finance/articles/principles-islamic-finance.html>

PROSPECT FOR THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET AND IMPROVING FINANCIAL LITERACY IN IMPROVING THE WELFARE OF THE POPULATION

Askharov Farhod Raxmatovich
Fergana Polytechnic Institute,
Master's in Economics student

The prospect for the development of the financial market and improving financial literacy holds great potential for enhancing the welfare of the population. The government of the Republic of Uzbekistan has demonstrated a commitment to developing financial markets and promoting financial literacy through the issuance of numerous legislative norms and regulations. These measures reflect the government's recognition of the importance of a robust and inclusive financial system in driving economic growth and stability.

To diversify external sources of financing, Decree No. DP-3877, issued on July 21, 2018, introduced additional measures. This decree aimed to attract foreign investments and expand the options available for financing projects and initiatives in Uzbekistan. Recognizing the importance of aligning financial reporting with international standards, Decree No. PQ-4611, dated February 24, 2020, introduced measures to ensure compliance with global reporting practices. This step was crucial in enhancing transparency, facilitating cross-border transactions, and improving the confidence of international investors in the Uzbekistan market [1][6]. Furthermore, the government's commitment to long-term development is evident in Decree No. PF-60, issued on January 28, 2022. This decree outlined the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, providing a comprehensive roadmap for achieving key objectives in various sectors, including finance. It demonstrates the government's proactive approach in setting strategic goals and implementing policies to drive sustainable economic growth and development [7].